

Бібліотечно-інформаційні ресурси країни: формування та забезпечення доступу

У роботі секції «Бібліотечно-інформаційні ресурси країни: формування та забезпечення доступу» (наук. кер. – канд. іст. наук, ст. наук. співробітник, заст. генерального директора НБУВ А. Г. Бровкін; уч. секр. – канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ Н. Ю. Каліберда) взяли участь понад 40 осіб. Серед присутніх були керівники, наукові співробітники та провідні фахівці Національного університету «Києво-Могилянська академія», Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Дер-

жавної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН, Харківської державної академії культури, Київського національного університету культури і мистецтв, Рівненського державного гуманітарного університету, Державної історичної бібліотеки України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

На секції заслухано і обговорено 19 доповідей. Розглянуто комплекс питань, пов'язаних із визначенням пріоритетів і сучасних стратегій розвитку бібліотечної галузі, основних завдань, що поста-

ють перед бібліотеками, інформаційними центрами та закладами освіти відносно кардинальних змін, які відбуваються у політиці формування, аналітико-синтетичного опрацювання та забезпечення максимального доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів країни. Проблематика доповідей учасників секції концентрувалася навколо актуальних проблем забезпечення повноти формування бібліотечно-інформаційних ресурсів на всіх носіях інформації; створення інформаційних електронних ресурсів як об'єкта інноваційної політики у бібліотечній сфері; розвитку інформаційних технологій та їх використання в галузі наукової обробки, зберігання і забезпечення доступу до інформації та знань; уніфікації інформаційного та лінгвістичного забезпечення автоматизованих інформаційних систем; наукового і кадрового забезпечення бібліотек тощо.

Доповідь директора Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» **Т. О. Ярошенко** було присвячено загальним проблемам сучасного етапу розбудови інформаційного суспільства та суспільства знань, актуальним питанням інформаційного забезпечення вчених та освітян України, у тому числі через проєкт INTAS. У доповіді окреслено тенденції розвитку сучасних моделей наукової комунікації, у тому числі електронні видання. Розглянуто окремі аспекти нових моделей (відкритий доступ та ін.), трансформації ролі бібліотек з огляду на необхідність розбудови колекцій електронних ресурсів, а також питання життєвого циклу електронних ресурсів у бібліотеках.

П. І. Рогова, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, канд. іст. наук, у своїй доповіді «Науково-дослідна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського як фактор впливу на формування інформаційного ресурсу освітянської галузі України» зазначила, що дана бібліотека, маючи статус науково-дослідного інституту системи АПН України з часу свого заснування здійснює наукові проєкти з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики, у яких, зокрема, розробляються теоретичні, методичні та організаційні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДПНБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідно до змінюваних інформаційних потреб суспільства та надання доступу до нього через впровадження сучасних інформаційних тех-

нологій у діяльність бібліотек мережі. Доповідачка підкреслила, що у ДПНБ України ім. В. О. Сухомлинського створено веб-портал, медіа-центр, АРМи для читачів. Колективом бібліотеки активно лобюється питання перед МОН України щодо комп'ютеризації 22 тис. шкільних бібліотек, покращання їх фінансування для формування фондів, відкриття інтернет-місць, підготовки медіа-спеціалістів.

З пріоритетними напрямками діяльності галузевих та спеціалізованих бібліотек учасники секції були ознайомлені під час виступів представників Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН та Державної історичної бібліотеки України. Про перспективи впровадження нових технологій для опису літератури у сільськогосподарських бібліотеках України йшлося у доповіді зав. сектору ДНСГБ УААН **Л. М. Татарчук**. Доповідачка зазначила, що накопичивши певний досвід з автоматизації бібліотечних процесів, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН одним із пріоритетних завдань своєї діяльності вважає необхідність створення віртуальної сільськогосподарської бібліотеки, електронної мережі бібліотек УААН з подальшим інтегруванням у мережу академічних бібліотек України та розвиток системи електронної доставки документів.

У спільній доповіді зав. відділу Державної історичної бібліотеки України **В. П. Кисельової** та зав. сектору цієї ж бібліотеки **О. В. Михайлової** були розглянуті практичні аспекти створення автоматизованих бібліографічних баз даних краєзнавчого спрямування у Державній історичній бібліотеці України: бібліографічного покажчика другого ступеня в електронному варіанті і тематичного ретроспективного посібника «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства». Зокрема відмічалось, що узагальнені в електронних базах даних ДІБ України результати аналітико-синтетичної обробки інформації з усього спектра питань краєзнавчої бібліотечної діяльності бібліотек повинні бути оперативно поширені в регіональних книгозбірнях, як надійне підґрунтя у повсякденній роботі фахівців бібліотечної галузі.

У виступі доцента Харківської державної академії культури, канд. іст. наук **Г. В. Шемасвої** та головного бібліотекаря Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка **Н. І. Капустіної** основну увагу було приділено питанням стану та розвитку регіональних бібліотечно-інформаційних електронних ресурсів. Доповідачі повідомили про результати дослідження «Електронні ін-

формаційні ресурси бібліотек Харкова: склад та перспектива розвитку», яке дозволило виявити електронні ресурси бібліотек міста, накреслити перспективи створення єдиного інформаційного простору регіону. Дослідження було проведено спільними зусиллями фахівців Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій та ХДНБ ім. В. Г. Короленка шляхом вивчення звітів, анкетування, аналізу веб-сайтів та опитування керівників бібліотек. У доповіді розглянуто типи та види електронних ресурсів, які забезпечують інформаційні потреби науковців та освітян Харківщини, зроблено висновок про необхідність формування нової концепції розвитку регіональних бібліотечних ресурсів організації міжвідомчої взаємодії бібліотек на засадах кооперації і координації, створення бібліотечних об'єднань, адже планування розвитку системи потребує вирішення комплексу питань організаційно-правових, бібліотечно-технологічних, програмно-технічних та кадрового забезпечення.

Викладач Рівненського державного університету, аспірантка НБУВ **Л. П. Пасічник** у своїй доповіді «Інтернет-портал Національного органу України зі стандартизації як джерело інформації про нормативні документи» охарактеризувала сучасний стан веб-сайтів провідних організацій України з питань стандартизації та технічного регулювання, визначила можливості пошуку на них бібліографічної інформації про різні види НДС та їх повних текстів. Доповідачка відзначила, що електронні джерела та засоби інтернету є більш ефективними та оперативними інструментами інформаційного забезпечення в галузі стандартизації порівняно з друкованими. Переваги використання цих джерел є особливо відчутними для споживачів, чії виробничі та структурні підрозділи територіально віддалені від установ-фондотримачів НДС. Ці види документів у переважній більшості зосереджені в установах системи Держспоживстандарту України та регіональних центрах науково-технічної та економічної інформації (ЦНТЕІ).

У ході роботи секції відбулося зацікавлене обговорення проблемних питань, присвячених сучасному стану та перспективам розвитку сучасної української каталогізації.

Зокрема, доцент Київського національного університету культури і мистецтв **О. Г. Мошек** науково обґрунтувала системний підхід до модернізації нормативно-методичної бази української каталогізації. Вона зазначила, що на сучасному етапі необхідно вирішити питання, які суттєво стримують

розвиток теорії і практики української каталогізації. Зокрема, у доповіді було приділено увагу змінам, що відбувалися у міжнародних стандартах із бібліографічного опису різних видів документів, особливостям функціонування бібліографічних записів в електронному середовищі та конверсійним процесам в електронних каталогах бібліотек України.

Проаналізовано розвиток міжнародної каталогізації, фундаментальні дослідження секції каталогізації IFLA, вплив термінології міжнародної каталогізації на терміносистему української каталогізації, аспект викладання каталогізаційних дисциплін у КНУКІМ, зокрема впровадження системи модульного викладання і його особливості у зв'язку з впровадженням Болонського процесу.

У спільній доповіді зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук, ст. наук. співробітника **І. П. Антоненко** і н. с. НБУВ **О. В. Баркової** було викладено результати науково-прикладного дослідження електронних ресурсів як об'єкта каталогізації. У результаті цієї роботи було розроблено проект науково-методичного посібника з каталогізації електронних ресурсів. Методика каталогізації електронних ресурсів, викладена в «Науково-методичному посібнику з каталогізації електронних ресурсів», підпорядковується загальним принципам, стандартам та правилам каталогізації з використанням вимог формату UNIMARC (УКРМАРК) у частині структури запису, тобто схеми розміщення компонентів запису, загального набору полів і підполів, визначників змісту, які ідентифікують та доповнюють інформацію про елементи даних.

У «Посібнику...» подана загальна модель каталогізаційного запису електронного ресурсу: виокремлено набір специфічних елементів даних, необхідних для складання опису електронних документів, визначено їх місцезнаходження в UNIMARC (УКРМАРК) та методика їх наведення. Схеми бібліографічного опису складені для основних видів локальних та віддалених електронних ресурсів. До «Посібника...» включено також приклади бібліографічного опису. Спеціальні поняття та терміни щодо електронних ресурсів і супутні терміни подаються у «Глосарії».

«Посібник» призначений для каталогізації електронних ресурсів у бібліотеках, органах науково-технічної інформації, центрах державної бібліографії, інших бібліографуючих установах та розрахований на фахівців бібліотечної справи, з автоматизації бібліотечних процесів та розробників автоматизованих бібліотечних інформаційних систем і електронних бібліотек.

У своєму виступі «Методика представлення авторів «особливих категорій» та уніфікованих назв в машиночитаних записах» наук. співробітник НБУВ **О. В. Ісаєва** зазначила, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології суттєво впливають на стан теорії і практики традиційної описової каталогізації. Суттєві зміни у цій сфері стосуються перегляду принципів каталогізації, появи нової термінології та стандартів, що забезпечують функціонування каталогізаційного процесу. Це зумовлює важливість дослідження еволюції правил каталогізації в умовах переходу від традиційної до комп'ютерної технології з метою створення теоретичних засад ефективного функціонування бібліографічних записів в електронному каталозі. Було підкреслено незадовільний стан стандартизації в Україні стосовно бібліотечно-бібліографічної діяльності з урахуванням появи великої кількості електронних носіїв інформації та поглиблення вимог до змістовного наповнення бібліографічного запису з уніфікованим формулюванням усіх точок доступу.

Поняттєво-термінологічному аспекту каталогізації серіальних видань було присвячено доповідь мол. наук. співробітника НБУВ **П. І. Шекери**. Він розглянув еволюцію розвитку поняття «серіальне видання» та критерії класифікації серіальних видань за видами. У доповіді подано детальний аналіз зв'язку між питанням чіткого визначення виду серіального видання та методикою і технологією його каталогізації. Зазначено, що термін «серіальні видання», з урахуванням загальної історії його виникнення, залишається у користуванні до сьогодні. Набуття теоретичних і практичних навичок в опрацюванні серіальних видань у бібліотеках усього світу визначило розширення загальновідомого поняття «серіальні ресурси», які згідно з останніми документами IFLA і Міждержавного стандарту ГОСТ 7.1–2003 мають назву «серіальні ресурси». Досить актуальним, на думку автора, є розгляд поняття бібліографічного описання вітчизняних серіальних видань з початку ХХ сторіччя, що створює хронологічну послідовність каталогізації цього виду видань.

Низку повідомлень було присвячено питанням організації та забезпечення оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотек, розширення спектра сервісних послуг, активного впровадження сучасних інформаційних технологій у процеси бібліотечно-інформаційного обслуговування, а також маркетинговим дослідженням складу наявних та потенційних користувачів, їхніх потреб та запитів для наукового прогнозування

стратегії розвитку бібліотечного обслуговування.

У спільній доповіді зав. відділу НБУВ **Л. М. Бєліної**, наук. співробітника **Ю. В. Голубєва**, бібліотекаря 2-ої категорії **Л. В. Коновал** було охарактеризовано традиційну технологію обслуговування користувачів НБУВ, розглянуто перспективи впровадження комплексної автоматизованої системи обслуговування та досягнення в галузі автоматизації бібліотечної технології. У цьому контексті було підкреслено, що автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності містить ряд важливих елементів розвитку сучасного науково-технічного і соціального прогресу: забезпечується не тільки своєчасний і швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але й у цілому створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу всезагального доступу до інформації та публікацій.

Питанням використання сучасних інформаційних технологій у галузі бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів (на прикладі роботи читальних залів природничого і технічного профілю НБУВ) було присвячено доповідь зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук **Н. Ю. Каліберди**. У доповіді представлено пріоритетні напрями діяльності відділу обслуговування читачів літературою природничого і технічного профілю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що зорієнтовані на удосконалення бібліотечно-інформаційних послуг, активне впровадження сучасних інформаційних технологій у процеси формування та популяризації бібліотечно-інформаційних ресурсів, створення власних електронних продуктів. Доповідачка відмітила, що у сучасному світі глобальної інформатизації значно змінюється роль та розширюються функції бібліотеки, тому для задоволення потреб сучасного читача/користувача, забезпечення оперативного доступу до всіх бібліотечно-інформаційних ресурсів як власного виробництва, так і придбаних, освоєння і застосування сучасних досягнень у галузі інформаційних, комунікативних і мультимедійних технологій є ключовими завданнями її діяльності.

Було підкреслено, що масштабне використання в роботі бібліотек нових інформаційних технологій забезпечує принципово новий рівень отримання та узагальнення знань та їх розповсюдження.

Організації використання документів на машинозчитуваних носіях інформації в універсальній науковій бібліотеці було присвячено доповідь зав. відділу НБУВ, канд. пед. наук, ст. наук. співробітника **Т. П. Павлуші** та наук. співробітника НБУВ,

канд. іст. наук **О. Г. Яковенко**. Відзначено, що поява у бібліотеках електронних видань, застосування комунікативних та мультимедійних технологій позначаються на видах послуг, які надаються користувачам Бібліотеки. У доповіді наведено результати дослідження, здійсненого на початку 2006 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, яке передбачало аналіз фонду документів на машинозчитуваних носіях інформації у тематичному, галузевому, мовному, хронологічному та видовому аспектах. Результати дослідження дали можливість зробити висновки, що при постійному збагаченні українського інформаційного ринку новими видами продукції (документами на машинозчитуваних носіях інформації), зростанням попиту на них доцільним є створення спеціального підрозділу (медіатеки) з належним технічним обладнанням та висококваліфікаційним персоналом, що забезпечить оперативне і якісне обслуговування користувачів.

Зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук **Т. М. Коваль** та мол. наук. співробітник НБУВ **Л. О. Туровська** у спільній доповіді висвітили сучасний стан та перспективи розвитку системи комплексного галузевого обслуговування читачів НБУВ гуманітарною літературою. У виступі зазначалося, що в контексті нової бібліотечної практики набули актуальності моніторингові дослідження ефективності використання електронних інформаційних ресурсів у профільних читальних залах. Об'єктом одного з таких досліджень, проведеного у 2004–2005 рр., став читач-користувач ЕІР НБУВ гуманітарного профілю. В ході дослідження був вивчений склад та професійний рівень означеної читацької категорії, проаналізовані запити на різні види електронної продукції, виявлений ступінь задоволення інформаційних потреб. Підкреслено, що результати дослідження дозволили висунути пропозиції щодо координації роботи структурних підрозділів наукової бібліотеки, відповідальних за формування, поповнення та обслуговування ЕІР.

Дослідженню специфіки формування підсобного фонду гуманітарного профілю було присвячено виступ мол. наук. співробітника НБУВ **М. О. Гончаренко**. Доповідачка відмітила, що зростаючі інформаційні потреби читачів-гуманітаріїв задовольняються переважно на базі гуманітарного підсобного фонду, який гнучко адаптується до змін у їх структурі. У доповіді розглянуто складові інформаційних ресурсів гуманітарного підсобного фонду, які складаються зі самого фонду, каталогів, картотек та баз даних.

Розкриття специфіки формування науково-інформаційного потенціалу гуманітарного підсобного фонду здійснено шляхом надання короткого історичного нариса, виявлення структури фонду та еволюції її складових у часі. Здійснено розгорнутий аналіз динаміки надходження книг та періодичних видань за останні роки, з'ясовано повноту надходжень замовлених видань, окреслено найбільш перспективні напрями подальшого формування науково-інформаційного потенціалу гуманітарного підсобного фонду, зокрема шляхом розширення комплектування першим примірником та активним використанням електронних ресурсів Бібліотеки.

Дослідженню сучасних інформаційних потреб на іноземні періодичні видання користувачів наукової бібліотеки було присвячено доповідь мол. наук. співробітника НБУВ **О. М. Лопати**. Було наголошено, що для визначення сучасних інформаційних потреб користувачів іноземної журнальної періодики було розглянуто всі чинники, які впливають на їх формування, а саме: контингент споживачів інформації і їх категорії, вивчено якісний та кількісний склад журнального фонду зали іноземних періодичних видань, досліджено персональні та сукупні інформаційні запити в тематичному, географічному та мовному аспектах. За результатами дослідження використання іноземних журнальних видань, яке включало аналіз роботи користувачів із друкованими й електронними джерелами інформації, визначено основні категорії користувачів журнальної періодики іноземних видавництв; досліджено їх інформаційні та тематичні потреби; визначено роль автоматизованих інформаційно-пошукових систем у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні. На основі отриманих даних було розроблено пропозиції щодо удосконалення інформування споживачів в умовах функціонування автоматизованих інформаційно-пошукових систем та узгодження читацьких інформаційних потреб із можливостями наукової бібліотеки.

У виступі наукового співробітника НБУВ **Н. І. Смаглової** було розглянуто бібліотеку НДУ у контексті єдиної бібліотечно-інформаційної системи НАН України, розкрито роль бібліотеки як важливого чинника наукового процесу НАН України і водночас як безпосереднього учасника науково-дослідної роботи в установі. Доповідачка зазначила, що прерогативою бібліотек залишається нарощування їх інформаційних можливостей, розширення кола бібліотечно-інформаційних послуг.

Кардинальні зрушення в діяльності і характері їх праці, які відбуваються у результаті впровадження нових інформаційних технологій та використання електронних ресурсів, зумовили створення нової структурно-функціональної моделі бібліотеки як науково-інформаційного підрозділу. У такому форматі вже працюють новоутворені науково-інформаційні підрозділи у ряді установ Академії.

Зазначається, що подальший розвиток бібліотек, інтегрування в інформаційний простір потребує нагальної державної підтримки у питаннях фінансування, технічного і кадрового забезпечення, модернізації та розширення існуючих мереж та ін. Наголошено на необхідності підвищення ролі бібліотек – методичних центрів у міжбібліотечній, корпоративній співпраці, розробці єдиних, уніфікованих організаційно-функціональних, технологічних, нормативних, методичних та інших рішень, а також їхнього юридичного закріплення.

Результатам дослідження в галузі підвищення кваліфікації співробітників НБУВ було присвячено спільну доповідь мол. наук. співробітника НБУВ **В. О. Корнієнко** та доцента Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України, канд. фіз.-мат. наук **В. Б. Роспопова**. Зазначено, що інтеграційні форми навчання позитивно впливають на якість навчання слухачів системи підвищення кваліфікації НБУВ. Експеримент, який було здійснено у процесі дослідження, показав, що взаємодія з Науково-навчальним центром прикладної інформатики НАН України і закордонними фірмами мають ряд переваг, що дає змогу забезпечити поетапний процес підвищення кваліфікації фахівців і наукових співробітників НБУВ. Результати анкетування засвідчують, що слухачі системи підвищення кваліфікації дають високу оцінку заходам, активно використовують можливість їх відвідування.

Наук. співробітник НБУВ **І. А. Чабан** проаналізувала досвід використання в видавництвах штрихових кодів різних символік для маркування друкованих видань. Наведені правила формування штрихових кодів символік UPC-A, EAN-13 та Коду 128 для книжкових, нотних та серіальних видань. У доповіді проведено порівняння інформативності відомостей про видання, що кодуються в штрихових кодах різних символік. Було підкреслено, що штрихові коди друкованих видань символіки EAN-13, сформовані на основі міжнародних

стандартних номерів ISBN, ISMN та ISSN, є машинозчитуваною формою цих міжнародних стандартів номерів і забезпечують однозначну ідентифікацію видань. Розглянуті перспективи розвитку технології штрихового кодування різних видів видань.

Учасники секції констатували формування нового розуміння змісту бібліотечного простору, в якому можливо злиття різних традиційних і нових форм, методів і засобів формування бібліотечно-інформаційних ресурсів та задоволення інформаційних потреб користувачів, а прогресивний розвиток суспільства та процеси інформатизації, які охопили всі сфери його життєдіяльності, значно змінюють і розширюють функції бібліотеки, і ці зміни стають передумовою її подальшого розвитку.

Набутий вже досвід і проблеми, які порушувалися у доповідях, засвідчують: у бібліотечній сфері необхідні подальші технологічні розробки, які б належно підтримувалися на державному рівні у питаннях фінансування, технічного і кадрового забезпечення.

Учасниками секції рекомендовано:

- Національним бібліотекам та бібліотекам державного значення ініціювати створення міжвідомчого «Українського каталогізаційного комітету» з питань розробки стандартів, форматів, гармонізації правил каталогізації, адаптованих до діяльності бібліографуючих установ України. Звернутися до Міністерства культури і туризму з проханням фінансування проектів у рамках вищезгаданого комітету.
- Першочерговим завданням у рамках роботи «Українського каталогізаційного комітету» визначити затвердження ДСТУ/ГОСТ 7.82–2001. «Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления» у якості державного стандарту України.

На засіданні секції було обговорено і підтримано проект Рекомендації міжнародної наукової конференції. Уточнення та доповнення, які були запропоновані учасниками, передано до оргкомітету конференції.

*Надія КАЛІБЕРДА,
зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук
Анатолій БРОВКІН,
заст. генерального директора НБУВ,
ст. наук. співробітник,
канд. іст. наук*